

ความหมายทางวัฒนธรรมของ “เจ้าพ่อปู่ยักษ์” ในฐานะท้าวเวสสุวรรณ
ของชุมชนศรีล้อม จังหวัดลำปาง*

พีระพันธ์ ตันวงศ์^{1**} และ สิริขญา คอนกรีต²

^{1,2}สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

Received 13/02/25 Revised 03/07/25 Accepted 03/07/25

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่อง ความหมายทางวัฒนธรรมของ “เจ้าพ่อปู่ยักษ์” ในฐานะท้าวเวสสุวรรณของชุมชนศรีล้อม จังหวัดลำปาง มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ความหมายทางวัฒนธรรมของ “เจ้าพ่อปู่ยักษ์” ในฐานะท้าวเวสสุวรรณ ของชุมชนศรีล้อม จังหวัดลำปาง ผ่านเรื่องเล่า วัตถุประสงค์ และพิธีกรรม โดยใช้การศึกษาวัฒนธรรมตามแนวคิดของคลิฟฟอร์ด เกียร์ซ (Clifford Geertz) ผลการวิจัยพบว่า “เจ้าพ่อปู่ยักษ์” มีความหมาย 3 ประการ ได้แก่ 1) ความหมายของความเชื่อที่สัมพันธ์กับท้องถิ่นล้านนา 2) ความหมายที่สัมพันธ์กับศาสนาพราหมณ์และพุทธ และ 3) ความหมายจากการปะทะสังสรรค์ระหว่างความเชื่อของภาคกลางกับล้านนา ซึ่งความหมายทางวัฒนธรรมทั้ง 3 ประการนี้ยังสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนและชุมชนวัดศรีล้อม

คำสำคัญ: ความหมายทางวัฒนธรรม, เจ้าพ่อปู่ยักษ์, ท้าวเวสสุวรรณ, วัดศรีล้อม จังหวัดลำปาง

* เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์หลักสูตรอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร เรื่อง “เจ้าพ่อปู่ยักษ์” ในฐานะท้าวเวสสุวรรณของชุมชนศรีล้อม จังหวัดลำปาง: ความหมายและบทบาท

** Corresponding author

The Cultural Meanings of “Chaow Pho Pu Yak” as Thaow Vessuvaṇa of Sri Lom Community, Lampang Province*

Peeraphan Thanwong^{1**} and Sirichaya Concret²

^{1,2}Thai Language Program, Faculty of Arts, Silpakorn University

Received 13/02/25 Revised 03/07/25 Accepted 03/07/25

Abstract

This research article on “The Cultural Meaning of ‘Chaow Pho Pu Yak’ as Thaow Vessuvaṇa in the Sri Lom Community, Lampang Province” aims to analyze the cultural meanings of “Chaow Pho Pu Yak” as Thaow Vessuvaṇa in the Sri Lom community, Lampang Province, through narratives, symbolic objects, and rituals, employing cultural studies based on Clifford Geertz’s approach. The findings reveal that “Chaow Pho Pu Yak” encompasses three distinct meanings: 1) meanings of beliefs related to the Lanna region, 2) meanings related to Brahmanism and Buddhism, and 3) meanings derived from the encounter and interaction between Central Thai beliefs and those of Lanna. These three cultural meanings remain interconnected with the way of life of the people and community of Wat Sri Lom.

Keywords: Cultural Meaning, Chaow Pho Pu Yak, Thaow Vessuvaṇa, Wat Sri Lom Lampang

* This is a part of Master of Arts Program in Thai Language’s thesis, Silpakorn University, entitled “Chaow Pho Pu Yak” as Thaow Vessuvaṇa of Sri Lom Community, Lampang Province: Meanings and Functions.

** Corresponding author

บทนำ

ความเชื่อเรื่องเจ้าพ่อปู่ยักษ์ดำรงอยู่ในชุมชนศรีล้อม จังหวัดลำปาง มาอย่างน้อยตั้งแต่ พ.ศ. 2356 นับถึงปัจจุบันเป็นเวลากว่า 212 ปี จึงถือได้ว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่คู่กับชุมชนศรีล้อมและจังหวัดลำปางมาเป็นระยะเวลายาวนาน แต่ยังคงมีบทบาทหน้าที่ต่อผู้ศรัทธาในหลายมิติ อีกทั้งยังคงได้รับความนิยมบูชามากยิ่งขึ้นในปัจจุบัน โดยได้รับการคัดเลือกให้เป็นจุดหมายในแผนการท่องเที่ยวจังหวัดลำปาง ได้รับความนิยมาจากการแสการบูชาทำเวสสุวรรณของผู้คนจากต่างพื้นที่ และได้รับความสนใจจากวงวิชาการ โดยมีมหาวิทยาลัยหลายแห่งเข้ามาทำการศึกษาวิจัย เช่น มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยพะเยา และมหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง เป็นต้น

แม้ว่าจะได้รับความนิยมในการบูชาตลอดมา แต่เจ้าพ่อปู่ยักษ์กลับยังคงมีความหมายที่ไม่ชัดเจน เนื่องจากเจ้าพ่อปู่ยักษ์มีนามเรียกขานที่แตกต่างกันไป ทั้งเจ้าพ่อปู่ยักษ์ เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันต้น องค์ร้อยหูพันตา พ่อปู่หมอยา พ่อปู่ตาทิพย์ และทำเวสสุวรรณ ทำให้เห็นถึงความซับซ้อนและหลากหลายของความหมายทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์องค์เดียวกัน ความหมายของเจ้าพ่อปู่ยักษ์นั้นไม่สามารถอธิบายได้อย่างมีแบบแผนที่แน่ชัด แต่แตกต่างกันไปตามความคิดความเชื่อของผู้ศรัทธา ความหมายของความเชื่อในลักษณะนี้สามารถศึกษาตามแนวทางการศึกษาวัฒนธรรมของคลิฟฟอร์ด เกียร์ซ (Clifford Geertz) ได้ด้วยการถอดรหัสของความหมายจากคนในกลุ่มวัฒนธรรมซึ่งแสดงออกผ่านข้อมูลคติชนหลากหลายประเภท ทั้งที่พบจากรูปแบบในเรื่องเล่า ลักษณะศิลปกรรมในวัตถุสัญลักษณ์ และองค์ประกอบและขั้นตอนในพิธีกรรมการถอดรหัสจากข้อมูลคติชนเหล่านี้จึงอาจช่วยคลายความหมายทางวัฒนธรรมของเจ้าพ่อปู่ยักษ์ให้เห็นชัดเจนขึ้นมาได้

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาความหมายทางวัฒนธรรมของเจ้าพ่อปู่ยักษ์ในฐานะทำเวสสุวรรณของชุมชนศรีล้อม จังหวัดลำปาง เพื่อทำความเข้าใจความหมายของความเชื่อตามที่ชาวชุมชนและคณะผู้ศรัทธาเข้าใจต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์อย่างแท้จริง ทำให้เห็นการประกอบสร้างความหมายของเจ้าพ่อปู่ยักษ์ที่ดำรงอยู่ในปัจจุบัน ตลอดจนทำให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของความหมายตามที่ได้รับอิทธิพลจากกระแสสังคมภายนอกซึ่งเข้ามากระทบต่อความเชื่อในท้องถิ่นล้านนาด้วย

วัตถุประสงค์

เพื่อวิเคราะห์ความหมายทางวัฒนธรรมของ “เจ้าพ่อปู่ยักษ์” ในฐานะทำเวสสุวรรณของชุมชนศรีล้อม จังหวัดลำปาง ผ่านเรื่องเล่า วัตถุสัญลักษณ์ และพิธีกรรมตามแนวทางการศึกษาวัฒนธรรมของคลิฟฟอร์ด เกียร์ซ

การทบทวนวรรณกรรม

1. งานวิจัยเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมผีอารักษ์

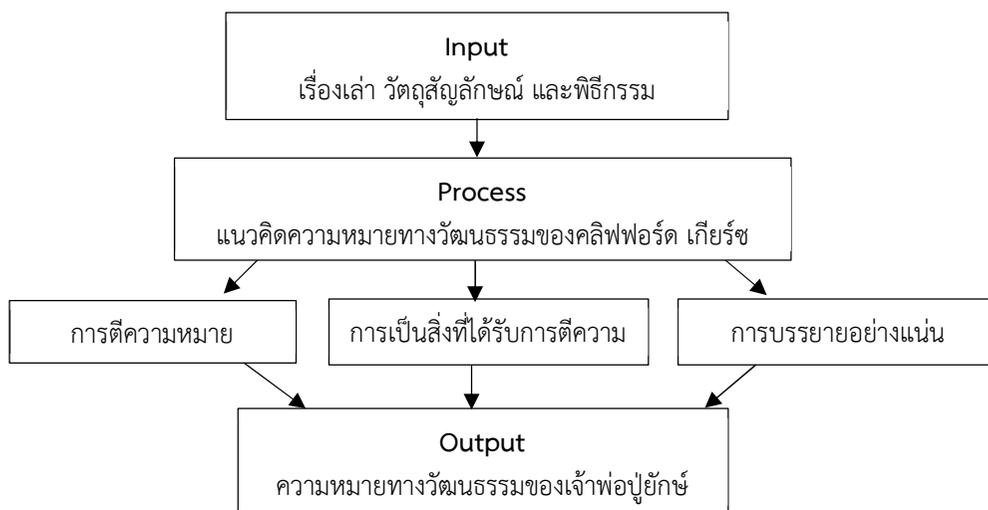
งานวิจัยที่ผ่านมาแสดงให้เห็นว่า ความเชื่อผีอารักษ์ยังคงมีบทบาทสำคัญในสังคมภาคเหนือ โดยปรับตัวและผสมผสานกับวัฒนธรรมอื่น ดังเห็นได้จากงานวิจัยหลายเรื่อง ได้แก่ การศึกษาผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ ของพิมพ์นภัส จินดาวงศ์ (2554) พบว่าการผสมผสานความเชื่อพุทธ พราหมณ์ และผีในพิธีกรรม ปรากรู 3 พิธี คือ พิธีบูชาเสาอินทขิล พิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ และพิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะ พิธีกรรมเหล่านี้ไม่เพียงตอบสนองความต้องการทางจิตใจเท่านั้น แต่ยังปรับตัวเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวและแสดงอัตลักษณ์ของเมืองเชียงใหม่ และการศึกษาผีอารักษ์บ้านไม้ลุงชน เชียงราย ของอัมพิกา ยะคำป้อ (2554) ได้แสดงให้เห็นพลวัตของความเชื่อผีอารักษ์ของชาวไทลื้อผ่านการเปลี่ยนแปลงทั้งกายภาพ คือ การย้ายศาลจากท้ายหมู่บ้านมาลงหมู่บ้าน และพิธีกรรมโดยการรับเอาชื่อเจ้าพ่อคำแดงและพิธีกรรมแบบคนไทยภาคเหนือซึ่งยังคงบทบาทเป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชนหลากหลายชาติพันธุ์ ส่วนการศึกษาอารักษ์บ้านและอารักษ์เมืองในวิถีชีวิตไทย-ไท ของ ศิราพร ณ ถลาง (2555) ได้ยืนยันความซับซ้อนของการผนวกรวมความเชื่อผีอารักษ์กับความเชื่อผีบรรพบุรุษและผีวีรบุรุษ ซึ่งช่วยเสริมสร้างอัตลักษณ์ความเป็นคนล้านนา ส่วนการศึกษาเครื่องประกอบพิธีกรรมผีเจ้านายในแม่ทะลำปางของ อนุกุล ศิริพันธุ์ (2537) พบว่า ม้าขี่หรือร่างทรงจำนวน 26 แห่ง มีผีเจ้านาย 49 องค์ แบ่งเป็น 4 ประเภท แสดงความสำคัญของม้าขี่ในการถ่ายทอดความรู้และการผสมผสานกับวัฒนธรรมภายนอก

2. งานวิจัยเกี่ยวกับท้าวเวสสุวรรณ

ท้าวเวสสุวรรณเป็นเทพเจ้าที่ปรากฏในคัมภีร์ทางศาสนาพุทธและฮินดูในฐานะหัวหน้าจตุโลกบาล ได้รับการเคารพนับถือในฐานะเทพแห่งความร่ำรวยและผู้ปกป้องจากภูตผีปีศาจ เช่น การศึกษาของ ปรีวัตร ศิระเกียรติสกุล (2562) ระบุบทบาทและหน้าที่ 3 ด้าน คือ 1) ผู้คุ้มครองศาสนาและสถานศักดิ์สิทธิ์ 2) จตุโลกบาลผู้ปกครองโลกมนุษย์ 3) ผู้สั่งสอนและแนะนำทางจิตวิญญาณ การศึกษาแย่งแบ่งมิติการศึกษาเป็น 3 ด้าน คือ มิติปัจเจกบุคคล (Super ego) มิติสังคมวัฒนธรรม และมิติเทพปรณัม (Spiritual mentor) ส่วนงานวิจัยอื่น ๆ เช่น การศึกษาของพระทศเทพ ทสธมโม และพระมหาสากล สุภรเมธี (2560) รวมถึง จอมพณ สมหวัง และพระสุกฤษฎี ปิยสีโล (2561) แสดงอิทธิพลของท้าวจตุโลกบาลต่อประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ ในสังคมล้านนา การศึกษาที่ผ่านมาส่วนใหญ่เน้นการศึกษาจากเอกสารและคัมภีร์ หรือศึกษาท้าวจตุโลกบาลโดยรวม แต่ยังคงขาดการศึกษาเชิงลึกในพื้นที่เฉพาะ โดยเฉพาะกรณีศึกษาท้าวเวสสุวรรณในบริบทท้องถิ่น เช่น “เจ้าพ่อปู่ยักษ์” ของชุมชนศรีล้อม จังหวัดลำปาง ที่อาจมีความหมายและบทบาทแตกต่าง

จากที่ปรากฏในคัมภีร์ และสะท้อนความเชื่อท้องถิ่นที่มีความซับซ้อนและหลากหลายมากกว่าการศึกษาจากเอกสารเพียงอย่างเดียว งานวิจัยที่ผ่านมาแสดงให้เห็นว่า ความเชื่อผีอารักษ์และท้าวเวสสุวรรณยังคงมีบทบาทสำคัญในสังคมภาคเหนือ โดยมีการปรับตัวเพื่อตอบสนองความต้องการทางจิตใจ สังคม และการแสดงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม การศึกษาในพื้นที่เฉพาะจึงมีความจำเป็นเพื่อทำความเข้าใจความเชื่อและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ยังคงมีชีวิตและเปลี่ยนแปลงไปตามสังคม

กรอบแนวคิดการวิจัย

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีการวิจัย

1. ขอบเขตของการวิจัย

1.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา ผู้วิจัยกำหนดการศึกษาความหมายทางวัฒนธรรมและบทบาทของความเชื่อเรื่องท้าวเวสสุวรรณ วัดศรีล้อม จังหวัดลำปาง ที่แสดงออกผ่านเรื่องเล่าตำนาน พิธีกรรม และวัตถุสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้อง

1.2 ขอบเขตด้านระยะเวลา ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตด้านระยะเวลาในการเก็บข้อมูลภาคสนามเป็นเวลา 1 ปี ตั้งแต่เดือนมิถุนายน 2565 ถึง เดือนมีนาคม 2566

1.3 ขอบเขตด้านพื้นที่ ผู้วิจัยกำหนดพื้นที่ในการเก็บข้อมูลภาคสนามจากชุมชนศรีล้อม ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง และพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์ทางความเชื่อเรื่องท้าวเวสสุวรรณในลักษณะเดียวกัน

2. การเก็บและรวบรวมข้อมูล

2.1 ผู้วิจัยบันทึกภาพวัตถุสัญลักษณ์ โดยคัดเลือกเฉพาะวัตถุที่ปรากฏอยู่ในภายในบริเวณวัดศรีล้อม ได้แก่ ศาล ประติมากรรม จิตรกรรม และวัตถุมงคล

2.2 ผู้วิจัยเข้าร่วมการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมในพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับเจ้าพ่อปู่ยักษ์และพิธีบวงสรวงประจำปีซึ่งจัดขึ้นเป็นประจำทุกปีในช่วงเดือนมิถุนายนในระหว่างเดือนเมษายน 2565–เดือนมิถุนายน 2567

2.3 ผู้วิจัยบันทึกเรื่องเล่า แบ่งออกเป็นมุขปาฐะและลายลักษณ์ ผู้วิจัยบันทึกเรื่องเล่ามุขปาฐะจากการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้อง 2 ประเภท คือ กลุ่มผู้ศรัทธาโดยคัดเลือกจากผู้มีประสบการณ์จำนวน 30 คน และกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิโดยสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องกับเจ้าพ่อปู่ยักษ์โดยตรง จำนวน 10 คน จากนั้นจึงเรียบเรียงขึ้นเป็นเรื่องเล่ามุขปาฐะที่เกี่ยวข้องกับเจ้าพ่อปู่ยักษ์ สำหรับวรรณกรรมลายลักษณ์ คัดเลือกกลุ่มข้อมูล 2 กลุ่ม คือ กลุ่มวรรณกรรมที่สัมพันธ์กับวัดศรีล้อมโดยตรง และกลุ่มวรรณกรรมที่ปรากฏตัวละครยักษ์ในเรื่องเล่าท้องถิ่นลำปาง

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลคติชนทั้ง 3 ประเภทมาวิเคราะห์ตามแนวทางการศึกษาวัฒนธรรมของคลิฟฟอร์ด เกียร์ซ และได้นำความหมายทางวัฒนธรรมที่ได้มาจัดกลุ่มเพื่อให้เห็นการประกอบสร้างความหมายทางวัฒนธรรมของเจ้าพ่อปู่ยักษ์ในฐานะท้าวเวสสุวรรณของชุมชนศรีล้อม จังหวัดลำปาง

ผลการวิจัย

จากการวิเคราะห์ความหมายทางวัฒนธรรมในข้อมูลคติชนทั้ง 3 ประเภท ได้แก่ เรื่องเล่า วัตถุสัญลักษณ์ และพิธีกรรม พบว่า “เจ้าพ่อปู่ยักษ์” มีความหมาย 3 ประการดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ความหมายของความเชื่อที่สัมพันธ์กับท้องถิ่นล้านนา

1.1 ฝออารักษ์ ความเชื่อเรื่องเจ้าพ่อปู่ยักษ์เป็นฝออารักษ์ คือ วิญญาณศักดิ์สิทธิ์ที่ปกปักรักษาพื้นที่ของชาวล้านนา ปรากฏ 3 ระดับ ได้แก่ 1) อารักษ์บ้าน คือผู้ปกปักรักษาชุมชนศรีล้อม จังหวัดลำปาง ได้สร้างวัดศรีล้อมขึ้นใน พ.ศ. 2356 ในสมัยพระเจ้าดวงทิพย์ (พ.ศ. 2337–2369) ผู้ปกครองเมืองลำปาง (ตรงกับสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2) อีกทั้งในพื้นที่ที่มีต้นพระศรีมหาโพธิ์ขึ้นใกล้กันจำนวน 4 ต้น โอบล้อมพื้นที่เอาไว้จึงเรียกภูมินามของชุมชนนี้ว่า “ศรีล้อม” อันหมายถึง สถานที่ซึ่งมีต้นพระศรีมหาโพธิ์ล้อมอยู่ 2) อารักษ์เมือง คือผู้ปกปักรักษานครลำปางโดยกล่าวว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้มีพระบัญชาให้ปกปักรักษานครลำปางจนกว่าพระมหาจักรพรรดิราช

จะมาบังเกิด 3) อารักษ์ป่า คือ ผู้ปกป้องรักษาป่า เนื่องจากพื้นที่ในชุมชนศรีล้อมแต่เดิมเชื่อว่าเป็นพื้นที่อาถรรพ์ มีต้นไม้ใหญ่เป็นจำนวนมาก การสร้างความเชื่อเช่นนี้เป็นกุศโลบายเพื่ออนุรักษ์พรรณไม้ที่มีค่าทางเศรษฐกิจ ได้แก่ ไม้สัก ไม้โพ ไม้ไทร ไม้พยุง และไม้จามจุรี จนกระทั่งในยุคอาณานิคมมีการสัมปทานป่าไม้ของเจ้านายฝ่ายเหนือและรัฐบาลไทย จึงได้ตั้งที่ทำการองค์การป่าไม้จังหวัดลำปางขึ้น ใกล้กับบริเวณวัดศรีล้อม ทำให้เห็นว่า เจ้าพ่อปู่ยักษ์สามารถธำรงรักษาทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ชุมชนได้เป็นระยะเวลาช้านานจากศรัทธาของคนในชุมชนศรีล้อม นอกจากนี้สิ่งที่ทำให้เห็นถึงความเป็นอารักษ์ของเจ้าพ่อปู่ยักษ์ยังสะท้อนจากการมีประเพณีประจำปีเพื่อบวงสรวงบูชาในวันขึ้น 15 ค่ำของเดือน 9 เหนือ (เดือน 7 ของทางภาคกลางประมาณเดือนพฤษภาคม-มิถุนายน) ปฏิบัติบูชาด้วยพิธีกรรมในลักษณะการรำยรำคล้ายกับการบวงสรวงผีอารักษ์ของชาวล้านนา และมีการถวายเครื่องบัตร์พลี เช่น กุ้งปลา ปลาขี้ ของควา ของหวาน มีเนื้อหมูดิบหรือหมูเป็นตัว เรียกว่า “หมูนอนตอง” ซึ่งแตกต่างจากของภาคกลางที่เป็นหมูสามชั้นต้มสุกหันเป็นชิ้นวางเรียงบนใบตอง แต่หมูนอนตองของวัดศรีล้อม หมายถึง หมูดิบทั้งตัว ผ่าใต้ปากยาวไปถึงท้ายสะโพก นอนกางขาวางเครื่องในล้างทำความสะอาดไว้ด้านข้าง มีการตั้งโตก 12 ที่ จัดลาบหมูดิบ แกงอ่อม อาหารพื้นเมือง ขนม เหล้าขาว เหล้าแดงวางบูชา โตกทั้ง 12 นี้ ตั้งถวายเครื่องบูชาฤกษ์ผู้ทรงฤทธิและเทวดาผู้รักษาและเกี่ยวข้องกับการสร้างเมืองลำปางจำนวน 12 องค์ และมีดนตรีประกอบพิธีกรรม ซึ่งเป็นเพลงในพิธีกรรมพ่อนผีของชาวจังหวัดลำปางโดยเฉพาะ เช่น เพลงมอญลำปาง เพลงเก้าห้า เพลงมวย เพลงลูกกุยเว่ย บรรเลงโดยวงดนตรีปี่พาทย์ล้านนา (สิทธิพัฒน์ นาขยัน, สัมภาษณ์, พฤษภาคม, 2566)

1.2 ผีบรรพบุรุษ เรื่องเล่ามุขปาฐะที่ไม่เป็นที่แพร่หลายเรื่องหนึ่ง คือเรื่องมหายักษ์ (ผู้วิจัยใช้คำตามต้นฉบับเดิม) ได้เขียนเล่าไว้โดย ศุภกิจ นิมมานนรเทพ (2560) กล่าวถึงนักรบที่มีฝีมือทางการรบและเวทมนต์คาถา มีชื่อว่า มหายักษ์ เป็นชาวบ้านปงสนุก จังหวัดลำปาง มหายักษ์ผู้นี้เป็นทหารกล้ารับราชการในพระเจ้ากาวิละ (อดีตเจ้านครลำปาง) ได้นำทหาร 30 นาย ผ่าวงล้อมกองทัพพม่าออกมาเพื่อไปติดตามกองทัพสยามของกรมพระราชวังบวรสุรสีหนาทที่จะยกทัพมาช่วยเชียงใหม่ และได้รับพระราชทานให้นำทหาร 3,000 นาย กลับไปสู้ศึกพม่าจนกระทั่งกองทัพพม่าแตกพ่ายไป เมื่อมหายักษ์เสียชีวิตลงบรรดาญาติพี่น้องจึงได้ตั้งศาลบูชาไว้บริเวณบ้านศรีล้อม จังหวัดลำปาง จากเรื่องเล่านี้เป็นเพียงเรื่องเล่าเดียวที่สามารถอธิบายชื่อมหายักษ์ 3,000 ตน ของเจ้าพ่อปู่ยักษ์ได้

1.3 ผีบรรพกาล ธวัชชัย ทำทอง (สัมภาษณ์, สิงหาคม, 2567) กล่าวว่า พื้นที่ของวัดศรีล้อมนั้น แต่เดิมเป็นพื้นที่ติดกำแพงเมืองโบราณ ต่อมายุคเก็บผักใส่ซ้าเก็บข้าใส่เมืองตามพระดำริของพระเจ้ากาวิละ ได้กวาดต้อนผู้คนจากเมืองต่าง ๆ ให้มาอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวเชียงใหม่ ซึ่งเริ่มอพยพมาใน พ.ศ. 2347 เมื่อเข้ามาสู่เมืองลำปางได้ตั้ง

ถิ่นฐานริมแม่น้ำวัง ในชุมชนท่ามะโอ มีอาณาบริเวณตั้งแต่ชุมชนศรีล้อม ชุมชนบ้านเชียงรายจรดชุมชนพระเจ้าทันใจ ในปัจจุบัน สำหรับชุมชนศรีล้อมนั้นสันนิษฐานว่า ได้สร้างชุมชนติดแนวกำแพงเมืองเก่า และสันนิษฐานได้ว่า เจ้าพ่อปู่ยักษ์มีความสัมพันธ์ในลักษณะเป็นผีบรรพกาลที่ไม่อาจสืบค้นได้ของผู้คนดั้งเดิมในพื้นที่ก่อนการก่อตั้งชุมชน ต่อมาเมื่อชาวเชียงแสนอพยพมาและตั้งถิ่นฐานในบริเวณนี้ได้ยึดถือเจ้าพ่อปู่ยักษ์เป็นผีบรรพกาลของตน ส่วนพิธีกรรมการบวงสรวงประจำปีได้สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามที่จะสืบทอดเรื่องเล่าการเป็นผีบรรพกาลของเจ้าพ่อปู่ยักษ์ในฐานะที่เป็นเจ้าของพื้นที่ศรีล้อมเดิมก่อนการอพยพของชาวเชียงแสน แม้ว่าจะไม่สามารถอธิบายได้ว่าชาวชุมชนศรีล้อมมีความเกี่ยวข้องกันทางสายเลือดกับเจ้าพ่อปู่ยักษ์เช่นเดียวกับเรื่องเล่าผีบรรพบุรุษข้างต้น แต่ชาวชุมชนศรีล้อมก็ได้แสดงอัตลักษณ์ของตนผ่านพิธีกรรมบวงสรวงนี้

2. ความเชื่อที่สัมพันธ์กับศาสนาพุทธและพราหมณ์

เจ้าพ่อปู่ยักษ์ยังมีความหมายที่เกี่ยวข้องกับศาสนา กล่าวคือ เจ้าพ่อปู่ยักษ์ยังปรากฏเป็นเทพอารักษ์ในศาสนาพุทธ และการเป็นจตุโลกบาลในศาสนาพราหมณ์ ผู้วิจัยได้มีข้อค้นพบจากเรื่องเล่า วัตถุประสงค์และพิธีกรรม ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 การกลายความหมายจากผีดั้งเดิมมาเป็นเทพในศาสนาพุทธ คือ

จากความเชื่อดั้งเดิมเจ้าพ่อปู่ยักษ์ มีความหมายเกี่ยวกับการปกป้องรักษาต้นพระศรีมหาโพธิ์ในวัดศรีล้อม พร้อมกับการเป็นผีอารักษ์ พระอารามของวัดศรีล้อมที่เรียกว่า เลี้ยววัด หรือ เลี้ยววัด ต่อมาจึงผนวกเข้ากับความเชื่อเรื่องเทพธรรมาบาลผู้รักษาศาสนาพุทธตามตำนานพระเจ้าเลียบโลก ได้กล่าวว่า ผียักษ์ในความเชื่อดั้งเดิมของชาวล้านนาได้อ่อนอ่อนผ่อนตามบารมีของพระพุทธเจ้า และกลายเป็นท้าวเวสสุวรรณ หนึ่งในจตุโลกบาลผู้มีหน้าที่รักษาทิศเหนือ ลักษณะดังกล่าวจึงทำให้เจ้าพ่อปู่ยักษ์จากการเป็นผีในความเชื่อท้องถิ่นกลายมาเป็นท้าวเวสสุวรรณ ซึ่งรักษาพื้นที่วัดศรีล้อมและรักษาต้นพระศรีมหาโพธิ์ อันเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าและศาสนาพุทธตามพุทธบัญญัติ นอกจากนี้แล้วเจ้าพ่อปู่ยักษ์ยังมีความหมายเกี่ยวเนื่องเป็นเทพเจ้าแห่งความตาย เช่น ในต้นบทสวดพระคาถาชินบัญชรรวมไปถึงคาถาเจ้าพ่อปู่ยักษ์วัดศรีล้อมมีคำกล่าวที่ว่า “ยมราชาโน ท้าวเวสสุวรรณโณ มรณังสุขัง” ว่าท้าวเวสสุวรรณเป็นราชาแห่งยมโลกแม้ตายไปแล้วก็มีความสุข ไม่เพียงเท่านั้นยังปรากฏการกลืนกลายเป็นท้าวเวสสุวรรณในศาสนาพุทธโดยมีความหมายของเทพเจ้าแห่งความตายรวมเข้าไว้ด้วย ทั้งนี้ ผู้คนไม่ได้เกรงกลัวเจ้าพ่อปู่ยักษ์ในฐานะท้าวเวสสุวรรณที่เป็นเทพเจ้าแห่งความตาย หากแต่เคารพนับถือในฐานะผู้ที่ประทานพรเหนือธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีกรณีที่มีหญิงชราท่านหนึ่งซึ่งแพทย์ลงความเห็นว่าเสียชีวิตแล้ว สามีมาขอพรบนบานศาลกล่าวกับเจ้าพ่อปู่ยักษ์ ภรรยากลับฟื้นคืนชีพ ยิ่งทำ

ให้ผู้คนเชื่อว่า เจ้าพ่อปู่ยักษ์มีอิทธิฤทธิ์เหนือความตาย และมีความหมายในฐานะเทพเจ้าแห่งความตายด้วย (ประวิทย์ อนุกุล, สัมภาษณ์, พฤษภาคม 2563)

2.2 การขยายความหมายจากเทพในศาสนาพุทธมาเป็นเทพในศาสนาพราหมณ์ นอกจากความหมายในฐานะเทพอารักษ์ในศาสนาพุทธแล้ว ยังปรากฏความหมายของเจ้าพ่อปู่ยักษ์ที่กลืนกลายเป็นท้าวเวสสุวรรณ ผ่านกระบวนการยืมรูปลักษณ์ คาถา และความเชื่อจากเทพศาสนาพราหมณ์ กล่าวคือ เจ้าพ่อปู่ยักษ์ในฐานะท้าวเวสสุวรรณมีความหมายในฐานะเทพเจ้าแห่งโชคลาภ โดยมาจากความเชื่อเรื่องท้าวเวร ผู้มีหน้าที่รักษาสมบัติของสวรรค์ตามคติในศาสนาพราหมณ์ ผสมผสานเข้ากับความเชื่อเรื่องบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเคยอยู่กลางวงล้อมล้อมของต้นโพในบริเวณศาลเจ้าพ่อปู่ยักษ์ในวัดศรีล้อม เมื่อบ่อน้ำแห้งลงก่อนจะปิดบ่อน้ำอย่างถาวร ผู้คนได้นำสำเภาเงิน สำเภาทอง แก้วแหวนมีค่าใส่ลงไปในบ่อน้ำนั้นทำให้เห็นว่าเจ้าพ่อปู่ยักษ์ที่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ณ พื้นที่วงล้อมล้อมของต้นโพจึงกลายเป็นผู้รักษาดูแลทรัพย์สินสมบัติอันมีค่าเช่นเดียวกับที่ท้าวเวรได้รักษาสมบัติของสวรรค์ของศาสนาพราหมณ์ ดังนั้นเมื่อเจ้าพ่อปู่ยักษ์ได้หยิบยืมรูปลักษณ์ของท้าวเวสสุวรรณแสดงออกเป็นลักษณะทางกายภาพ จึงนำความหมายที่เกี่ยวข้องกับทรัพย์สินเงินทองเข้าไว้ด้วย เมื่อผู้คนมาขอพรเกี่ยวกับเงินทองและโชคลาภ เจ้าพ่อปู่ยักษ์ในฐานะท้าวเวรจึงมีความหมายในลักษณะเทพเจ้าแห่งโชคลาภไปด้วย

จากการศึกษาความหมายทั้งสองประการนั้นผู้วิจัยมีข้อสังเกตประการหนึ่ง คือ ความหมายทั้งสองประการเป็นร่องรอยของการปะทะสังสรรค์ระหว่างความเชื่อในศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ กล่าวคือ ทั้งสองศาสนาให้ความสำคัญเกี่ยวกับเทพองค์นี้เป็นอย่างมาก โดยให้ความสำคัญที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของมนุษย์ เช่น การเป็นท้าวเวสสุวรรณในศาสนาพุทธ คือการให้ความสำคัญกับ “ชีวิตของมนุษย์” ในขณะที่การเป็นท้าวเวรกลับมีความสำคัญกับ “การใช้ชีวิตของมนุษย์” จากความหมายเช่นนี้เองจึงทำให้เห็นว่าความหมายทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อที่สัมพันธ์กับศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ล้วนเกี่ยวพันกับชีวิตของมนุษย์ ทั้งนี้ ผู้วิจัยยังพบว่า ภายในวัดศรีล้อมปรากฏรูปประติมากรรมของเจ้าพ่อปู่ยักษ์ ชื่อว่า “พ่อปู่หมอยา” โดยมีความหมายว่าเป็นผู้รักษาชีวิตของมนุษย์ และ “พ่อปู่ตาทิพย์” มีความหมายว่า เป็นผู้เฝ้าติดตามชีวิตของมนุษย์ อาจกล่าวได้ว่า นัยหนึ่งของความหมายทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาเป็นความหมายที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของมนุษย์ด้วยนั่นเอง

ภาพที่ 2 ศาลและประติมากรรมเจ้าพ่อปู่ยักษ์
ที่มา : (พระพันธ์ ตันวงศ์, 2563, ผู้ถ่ายภาพ)

ภาพที่ 3 พ่อปู่หมอยา และ พ่อปู่ตาทิพย์
ที่มา : (พระพันธ์ ตันวงศ์, 2565, ผู้ถ่ายภาพ)

3. ความหมายจากการปะทะสังสรรค์ระหว่างความเชื่อของภาคกลางกับล้านนา การปะทะสังสรรค์ระหว่างความเชื่อเรื่องท้าวเวสสุวรรณของภาคกลางและล้านนานั้น สามารถเห็นได้จากการนับถือบูชาท้าวเวสสุวรรณเผยแพร่กันอย่างแพร่หลาย ตัวอย่างที่เห็นได้ชัด คือ เมื่อร่างทรงองค์พ่อปู่ใหญ่ได้มีแนวคิดเผยแพร่ประชาสัมพันธ์เจ้าพ่อปู่ยักษ์ ท้าวเวสสุวรรณ วัดศรีล้อม จังหวัดลำปาง ไปอย่างกว้างขวาง “เจ้าพ่อปู่ยักษ์ วัดศรีล้อม จังหวัดลำปาง” จึงได้เข้าสู่การช่วงชิงพื้นที่ในกระแสการท่องเที่ยวและพุทธพาณิชย์ในวัฒนธรรมความเชื่อท้าวเวสสุวรรณกระแสหลัก แต่ในขณะเดียวกัน “เจ้าพ่อปู่ยักษ์ วัดศรีล้อม จังหวัดลำปาง” ยังดำรงอัตลักษณ์ล้านนาด้วยวิธีการต่าง ๆ ด้วยเช่นกัน ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

3.1 การแผ่อิทธิพลความเชื่อกระแสหลักสู่ความเชื่อท้องถิ่น

จากการเก็บข้อมูลด้านประติมากรรมพบว่า ท้าวเวสสุวรรณเนื้อโลหะเพียงองค์เดียวที่ประดิษฐานในเขตกำแพงแก้วของศาลเจ้าพ่อปู่ยักษ์ วัดศรีล้อม จังหวัดลำปาง ได้จัดสร้างโดยหลวงพ่อกุศล เจ้าอาวาสวัดจุฬามณี รูปหล่อของท้าวเวสสุวรรณจากวัดจุฬามณีซึ่งเป็นความเชื่อกระแสหลัก ป้ายท้าวเวสสุวรรณโณ วัดจุฬามณี และป้าย “เจ้ารักพ่อพ่อก็ไม่ทิ้งเจ้า” การนำธรรมเนียมการบูชาของวัดจุฬามณีมาใช้กับเจ้าพ่อปู่ยักษ์ ได้แก่ การใช้รูปเทียนสีแดง ดอกกุหลาบสีแดง และการเรียกเจ้าพ่อปู่ยักษ์ว่า “พ่อ” แทนคำว่า “ปู่” ที่เรียกอยู่แต่เดิม แม้กระทั่งการเปลี่ยนสีของประติมากรรมรูปปั้นพ่อปู่ตาพิพจากสีเขียวให้เป็นสีแดงจากตัวอย่างนี้ทำให้เห็นการขยายเครือข่ายความเชื่อท้าวเวสสุวรรณจากวัดจุฬามณี โดยได้แผ่ขยายความเชื่อกระแสหลักเหล่านี้ให้วัดศรีล้อม จังหวัดลำปาง (สิทธิพัฒน์ นานขันธ์, สัมภาษณ์, พฤษภาคม, 2566) การแผ่ขยายอิทธิพลความเชื่อนี้ยังได้พยายามกลืนวัฒนธรรมความเชื่อเจ้าพ่อปู่ยักษ์เข้าไว้ด้วยการสร้างวัดอุ้มงคลที่มาจากความเชื่อกระแสหลัก แต่กลับใช้ชื่อรุ่นที่เกี่ยวข้องกับเจ้าพ่อปู่ยักษ์ วัดศรีล้อม ดังเห็นได้จากการที่ ธีรเดช จังตระกูล จัดสร้างวัดอุ้มงคลท้าวเวสสุวรรณร่วมกับวัดจุฬามณี 3 รายการ ดังนี้ พ.ศ. 2561 จัดสร้างเหรียญ ท้าวเวสสุวรรณ รุ่นเศรษฐีเขलगค์นคร ที่มีพระคาถาล้อมเป็นอักษรขอมมีการประชาสัมพันธ์ว่าเป็นท้าวเวสสุวรรณสองแผ่นดินจากวัดจุฬามณีอัมพวาสู่เมืองเขलगค์นคร และมีข้อความประชาสัมพันธ์ว่า “จัดสร้างขึ้นเพื่อเผยแผ่บารมีองค์ท้าวเวสสุวรรณ อัครลักษณะแห่งวัดจุฬามณี” ส่วน พ.ศ. 2563 จัดสร้างพระบูชา ท้าวเวสสุวรรณ รุ่นเศรษฐีเขलगค์นคร สมปรารถนาบรมสุข และ พ.ศ. 2565 จัดสร้างเหรียญท้าวเวสสุวรรณโณ รุ่นเจริญพรเศรษฐีเขलगค์นคร ลาก ผล พูนทวี โดยประชาสัมพันธ์ว่า เป็นเหรียญท้าวเวสสุวรรณสองแผ่นดินจากวัดจุฬามณีอัมพวาสู่เมืองเขलगค์นคร มีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ของเหรียญ คือเป็นเหรียญทรงจำปีของสำนักวัดจุฬามณีมีพระคาถาอักษรธรรมล้านนาล้อมรอบ จากตัวอย่างข้างต้นนี้ทำให้เห็นว่า การจัดสร้างวัดอุ้มงคลต่าง ๆ นั้นมีลักษณะของการแผ่ขยายอิทธิพลความเชื่อ โดยการนำความเชื่อกระแสหลักจากวัดจุฬามณีมาครอบ “ตัวตน” ของความเชื่อพื้นถิ่น โดยกลวิธีหนึ่งที่มีความเชื่อกระแสหลักใช้ คือ การเข้ามาจัดหารายได้เพื่อบูรณปฏิสังขรณ์และปรับปรุงภูมิทัศน์ของวัดศรีล้อม อาจกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า การได้มาซึ่งรายได้ของวัดศรีล้อม คือการพึ่งพาความเชื่อกระแสหลักด้วยเช่นกัน เมื่อพิจารณาปัจจัยเช่นนี้จึงทำให้เห็นลักษณะสำคัญของการปะทะสังสรรค์นี้ ที่เป็นแบบพึ่งพา

3.2 การต่อรองของความเชื่อ “เจ้าพ่อปู่ยักษ์ วัดศรีล้อม”

จากการแผ่อิทธิพลของวัฒนธรรมความเชื่อกระแสหลักของวัดจุฬามณีทำให้เกิดกระแสดำรงอัตลักษณ์ของวัฒนธรรมความเชื่อ “เจ้าพ่อปู่ยักษ์ วัดศรีล้อม” อันเป็นความเชื่อดั้งเดิมของพื้นที่ชุมชนวัดศรีล้อม จังหวัดลำปาง โดยการจัดสร้างวัดอุ้มงคลจำนวน

4 ประเภท ได้แก่ ลูกอมฟ้าผ่าผสมผงโป มีดหมอ-มีดครูด้ามกิ่งโพ เจ้าพ่อปู่ยักษ์ผงส้มป่อย เตือนห้า และกระบองท้าวเวสสุวรรณไม้มะขาม เพื่อออกจัดจำหน่ายหารายได้เข้าวัดเช่นกัน แม้วัตถุมงคลของวัดศรีล้อม จังหวัดลำปาง จะไม่ได้แพร่หลายอย่างกว้างขวางในวัฒนธรรม ความเชื่อท้าวเวสสุวรรณกระแสหลัก แต่ยังสามารถหารายได้เข้าส่วนกลางของวัดได้เช่นกัน ยิ่งไปกว่านั้นยังเป็นการสร้างเศรษฐกิจชุมชนจากฐานราก กล่าวคือเป็นการสร้างรายได้จาก วัตถุประสงค์ในชุมชนไปสู่ผลิตผลทางเศรษฐกิจความเชื่อ นับได้ว่าเป็นการสร้างมูลค่าให้วัดศรีล้อม จังหวัดลำปางด้วยเช่นกัน ทั้งนี้ การมีวัตถุมงคลของวัดศรีล้อมกลับกลายเป็นการสนับสนุน การจัดจำหน่ายวัตถุมงคลจากส่วนกลาง แต่อย่างไรก็ตามนั้น ผู้วิจัยสังเกตเห็นถึงการรับรู้ ของการเข้ามาจากวัฒนธรรมความเชื่อภายนอกที่ได้คืบคลานเข้ามา จึงเกิดการต่อรอง ประการหนึ่ง คือ การใช้อัตลักษณ์ของตนเพื่อต่อรองกับวัฒนธรรมความเชื่อภายนอก ซึ่งการ จัดสร้างวัตถุมงคลของวัดศรีล้อม จังหวัดลำปาง ได้ใช้ส่วนหนึ่งของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในวัด เช่น กิ่งของต้นโพธิ์มีเจ้าพ่อปู่ยักษ์ผู้เป็นอารักษ์ปกปักรักษา และผงที่ทำมาจากส่วนของต้นโพ ภายในวัดศรีล้อม จังหวัดลำปาง การต่อรองเช่นนี้จึงทำให้การสร้างวัตถุมงคลของวัฒนธรรม ความเชื่อกระแสหลักมีเพียง 3 รุ่นเท่านั้น อาจเป็นไปได้ว่า เมื่อวัดศรีล้อม จังหวัดลำปาง มีวัตถุมงคลเป็นของตนเองแล้ว คนในท้องถิ่นนิยมมากกว่าก็เป็นได้ เหตุผลอีกประการหนึ่ง คือวัตถุดิบ (มวลสาร) ที่นำมาใช้นั้นเป็นวัตถุดิบที่คนในพื้นที่เชื่อถือศรัทธาเป็นพื้นฐานอยู่แล้ว ในขณะที่วัตถุดิบหรือมวลสารของวัฒนธรรมภายนอกอาจต้องใช้การสร้างเชื่อถือ ศรัทธาใหม่ จึงอาจทำให้การเข้ามาของวัฒนธรรมความเชื่อกระแสหลักนั้นเป็นไปได้ด้วยความ ลำบาก ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า การต่อรองของวัฒนธรรมความเชื่อเดิม คือ ความเชื่อเจ้าพ่อ ปู่ยักษ์กับวัฒนธรรมกระแสหลักของวัดจุฬามณีไม่ได้ต่อรองกันด้วยมูลค่าทางเศรษฐกิจ แต่เป็นการต่อรองด้วยอัตลักษณ์พื้นถิ่นนั่นเอง

สรุปและอภิปรายผล

1. สรุปผลการศึกษา

การศึกษาความหมายทางวัฒนธรรมของเจ้าพ่อปู่ยักษ์ในฐานะท้าวเวสสุวรรณ ของชุมชนศรีล้อม จังหวัดลำปาง ครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความหมายทางวัฒนธรรม ตามแนวคิดของคลิฟฟอร์ด เกียร์ซ ผู้วิจัยพบความหมายทางวัฒนธรรมจำนวน 3 ความหมาย ได้แก่ 1) ความหมายที่สัมพันธ์กับความเชื่อท้องถิ่นล้านนา ได้แก่ ผีอารักษ์ ผีบรรพบุรุษ และผีบรรพกาล 2) ความหมายที่สัมพันธ์กับศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ ได้แก่ การกลายความหมายจากผีดั้งเดิมมาเป็นเทพในศาสนาพุทธ และการขยายความหมายจาก เทพในศาสนาพุทธมาเป็นเทพในศาสนาพราหมณ์ และ 3) ความหมายจากการปะทะ สัมผัสระหว่างความเชื่อของภาคกลางกับล้านนา ได้แก่ การแผ่อิทธิพลความเชื่อกระแส

หลักสู่ความเชื่อท้องถิ่น และการต่อรองของความเชื่อเจ้าพ่อปู่ยักษ์ วัดศรีล้อม ซึ่งการให้ความหมายทางวัฒนธรรมนี้ยังสัมพันธ์กับวิถีคน วิถีชุมชนและบริบทแวดล้อมด้วย

2. อภิปรายผลการศึกษา

2.1 กระบวนการศึกษาความหมายทางวัฒนธรรมตามแนวทางของ คลิฟฟอร์ด เกียร์ซ นี้ ผู้วิจัยได้ประยุกต์แนวคิดและทฤษฎีมาใช้เพื่อวิเคราะห์ความหมายทางวัฒนธรรมในกลุ่มข้อมูลที่ไม่เป็นทางการ เช่น เรื่องเล่า วัตถุสัญลักษณ์ และพิธีกรรม แม้ว่าการศึกษารากฐานทางคติชนวิทยามีแนวทางการศึกษาที่หลากหลาย แต่จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า ยังขาดการศึกษาข้อมูลคติชนวิทยาตามแนวทางของคลิฟฟอร์ด เกียร์ซ โดยพิจารณาจากงานวิจัยที่ผ่านมาหลายเรื่อง เช่น ปรีวัตร ศิระเกียรติสกุล (2562) เสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาบทบาทของท้าวเวสสุวรรณด้านการสั่งสอนในการปรีวัตรทางจิตวิญญาณมนุษย์ พบว่า ท้าวเวสสุวรรณมีความหมายเป็นเทพในศาสนาพราหมณ์และพระพุทธศาสนา ส่วนจอมพล สมหวัง และพระสุกฤษฎี ปียสีโล (2561) ได้ให้ความหมายของท้าวเวสสุวรรณเป็นท้าวจตุโลกบาลในคัมภีร์พระพุทธศาสนา และเป็นโลกบาลทิศเหนือ และในบทความเรื่อง เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนวัดศรีล้อม จังหวัดลำปาง: ภูมิประวัติและบทบาทหน้าที่แห่งพิธีกรรม (ปิยพงษ์ วังศิริ และคณะ, 2567) ยังพบว่า เจ้าพ่อปู่ยักษ์มีความหมายเป็นเพียงเทพเจ้าในพุทธศาสนา ซึ่งแตกต่างจากการวิจัยในครั้งใหม่ที่พบความหมายตามความเชื่อดั้งเดิมในบริบทสังคมล้านนาเรื่องฝอยรักษ์ ฝอยรพชน ฝอยรพกาล เทพารักษ์ตันโพ และเสี้ยววัดตลอดจนมีความหมายจากการปะทะสังสรรค์ระหว่างความเชื่อกระแสหลักของวัดจตุคามณีกับวัดศรีล้อม จังหวัดลำปาง ซึ่งทำให้กลายเป็นท้าวเวสสุวรรณที่มีความหมายเฉพาะตน นอกจากนี้ การวิจัยครั้งนี้ยังพบความหมายทางวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์ของเจ้าพ่อปู่ยักษ์วัดศรีล้อมที่สะท้อนถึงตัวตนของชุมชนศรีล้อม จังหวัดลำปาง อีกทั้งยังเป็นการศึกษาความหมายทางวัฒนธรรมที่มองบริบทของชุมชนและสังคมเป็นหลัก จึงได้ความหมายที่สัมพันธ์กับวิถีคนและวิถีชุมชน

2.2 วิธีการวิจัยและการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดความหมายทางวัฒนธรรมของคลิฟฟอร์ด เกียร์ซ เป็นแนวคิดหลักเพื่อวิเคราะห์ความหมายส่วนงานคติชนวิทยาที่เกี่ยวกับพิธีกรรมหลายเรื่องสนใจเกี่ยวกับการศึกษาบทบาทและหน้าที่ ดังเช่นงานวิจัยของ พระทศเทพ ทศธมโม และพระมหาสากร สุธรมณี (2560) ได้ศึกษาเรื่องการศึกษางานเชิงวิเคราะห์บทบาทและหน้าที่ท้าวมหาธาตในพุทธปรัชญาเถรวาทตามทรรศนะพระราชพรหมยาน (หลวงพ่อกุญชีสิงดำ) พบว่า ท้าวเวสสุวรรณเป็นหนึ่งในท้าวมหาธาตเป็นผู้ปกครองสวรรค์ชั้นจาตุมหาราช ถือกำเนิดมาก่อนพุทธศาสนาตามหลักศาสนาพราหมณ์ เป็นโลกบาลทิศเหนือ และเป็นธรรมบาลช่วยคนให้ถึงนิพพาน ส่วนจอมพล สมหวัง และพระสุกฤษฎี ปียสีโล (2561) ได้เขียนบทความเรื่อง อิทธิพลของท้าวจตุโลกบาล

ที่มีต่อสังคมพระพุทธศาสนาล้านนา งานวิจัยกลุ่มนี้มุ่งเน้นการศึกษาพิธีกรรม ความเชื่อ โดยใช้แนวคิดบทบาทหน้าที่เพียงอย่างเดียวจึงอาจทำให้มองไม่เห็นความหมายทางวัฒนธรรมที่แฝงอยู่ในพิธีกรรม ผู้วิจัยจึงเห็นว่า การศึกษาความหมายทางวัฒนธรรมจะช่วยให้เพิ่มเติมความสมบูรณ์ของการศึกษาบทบาทหน้าที่ได้มากขึ้น และยังทำให้เห็นความหมายทางวัฒนธรรมของพิธีกรรมที่สัมพันธ์กับบริบทชุมชนด้วย

2.3 การปะทะสังสรรค์ทางวัฒนธรรม โดยผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลภาคสนามในระหว่าง พ.ศ. 2565–2567 นั้น วัฒนธรรมความเชื่อทำวเสสุวรรณกระแสดั้งจากวัดจุฬามณีได้แผ่อิทธิพลเข้ามาถึงพื้นที่ของวัดศรีล้อม จังหวัดลำปาง จึงทำให้เห็นเพียงการปะทะสังสรรค์ระหว่างวัฒนธรรมภายนอก คือ วัฒนธรรมความเชื่อกระแสดั้งจากภาคกลางกับวัฒนธรรมภายใน คือ วัฒนธรรมความเชื่อกระแสดั้งของภาคเหนือ อย่างไรก็ตาม นับตั้งแต่ พ.ศ. 2567 เป็นต้นมา พื้นที่ของวัดศรีล้อม และวัฒนธรรมความเชื่อเรื่องเจ้าพ่อปู่ยักษ์กลายเป็นพื้นที่ซึ่งมีนักวิชาการในท้องถิ่นเข้ามาศึกษามากขึ้น จึงทำให้เกิดการปะทะสังสรรค์ที่น่าสนใจ คือ การขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานทุนทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นในโครงการยกระดับทุนทางวัฒนธรรมด้านความเชื่อและศาสนาของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ พ.ศ. 2567 ซึ่งเป็นกรณีศึกษาที่สำคัญที่สะท้อนปรากฏการณ์การผสมผสานระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการขับเคลื่อนเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในยุคโลกาภิวัตน์ โดยเป็นการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ต่อความพยายามในการสร้างวัดถุ่มงคลสมัยใหม่จากรากฐานความเชื่อเจ้าพ่อมหาภัยกษัตริย์สามพันตน วัดศรีล้อม จังหวัดลำปาง ใน 4 ประเด็น คือ การปรับเปลี่ยนรูปแบบและความหมายทางวัฒนธรรม ความขัดแย้งระหว่างความหมายเดิมกับการตีความใหม่ กระบวนการ “ปลุกเสก” และการดัดแปลงพิธีกรรม และผลกระทบต่อการสืบทอดวัฒนธรรม (เก่งกิจ กิติเรียงลาภ, 2566) โครงการยกระดับทุนวัฒนธรรมเจ้าพ่อมหาภัยกษัตริย์ดังกล่าวนี้มีข้อจำกัด ประการหนึ่ง คือ วิธีวิทยาการวิจัยที่ขาดการศึกษาเชิงชาติพันธุ์นิพนธ์อย่างลุ่มลึก ผู้วิจัยพบว่า โครงการดังกล่าวได้นำเอาความหมายจากภายนอกมากกว่าการขุดค้นความหมายที่มีอยู่ในชุมชน โดยเฉพาะการตีความองค์พ่อปู่แดงเป็นผู้ประทานพรด้านความรักซึ่งขัดต่อบทบาทดั้งเดิมที่เน้นเรื่องทำลายล้างและควบคุมพิธีกรรม นอกจากนี้การสร้างพิธีกรรมเชิงรุก (Active ritual) แม้จะมุ่งหมายให้ผู้คนสามารถเข้าถึงความศักดิ์สิทธิ์ได้ด้วยตนเอง แต่กลับส่งผลให้เกิดการลดทอนบทบาทของผู้รู้และสถาบันศาสนาท้องถิ่นด้วย จากการจัดทำโครงการนี้จึงเกิดการตอบสนองของคนในชุมชนที่อาจมองว่า วัดถุ่มงคลที่เกิดจากโครงการนี้ยังไม่เป็นที่นิยมมากนักของกลุ่มผู้เชื่อถือศรัทธาในเจ้าพ่อปู่ยักษ์วัดศรีล้อม จังหวัดลำปาง อย่างไรก็ตาม การศึกษาความหมายทางวัฒนธรรมตามแนวคิดลิฟฟอร์ด เกียร์ซ ในครั้งนี้ได้ช่วยต่อเติมองค์ความรู้ และสามารถนำไปใช้เป็นทุนทางวัฒนธรรมเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนได้อย่างถูกต้อง ถ่องแท้ ลุ่มลึก และแยกคายในโอกาสต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- เก่งกิจ กิติเรียงลาภ. (2566). *การยกระดับทุนทางวัฒนธรรมด้านความเชื่อและศาสนาให้กับชุมชนโดยการผลิตวัตถุมงคลสมัยใหม่ เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจสร้างสรรค์มูลค่าสูง และการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมจากฐานราก กรณีศึกษา : ศาลเจ้าพ่อมหาภัยกษัสามพันต้น ชุมชนศรีล้อม-แสงเมืองมา อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.*
- จอมพณ สมหวัง และพระสุกฤษฎี ปียสีโล. (2561). อิทธิพลของท้าวจตุโลกบาลที่มีต่อสังคมพระพุทธศาสนาล้านนา. *วารสารบัณฑิตแสงโคมคำ*, 3(1), 13–24. <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/jsbs/article/view/242899>
- ปริวัตร ศิริระเกียรติสกุล. (2562). *ท้าวเวสสุวรรณ: บทบาทด้านการสั่งสอนในการปริวัตรทางจิตวิญญาณมนุษย์*. [วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาคหิตชนวิทยา. พิษณุโลก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวร].
- ปริยารัตน์ เขาวลิตประพันธ์. (2549). *การสมพาสที่ผิดธรรมชาติในนิทานไทย: การศึกษาอนุภาคทางคหิตชนวิทยา*. โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปียพงษ์ วงศ์ศิริ, เอื้อมพร ทิพย์เดช, บัณฑิต ทิพย์เดช, และ วัชรินทร์ แก่นจันทร์ (2567). เจ้าพ่อมหาภัยกษัสามพันต้น วัดศรีล้อม จังหวัดลำปาง: ภูมิประวัติ และบทบาทหน้าที่แห่งพิธีกรรม. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์*, 11(2), 72-83. <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/liberalartsjournal/article/download/283518/189139/1276274>
- พระทศเทพ ทสรมโม และพระมหาสากล สุภรเมธี. (2560). การศึกษาเชิงวิเคราะห์บทบาทและหน้าที่ทำวมหาราชในพุทธปรัชญาเถรวาทตามทรรศนะพระราชพรหมยาน (หลวงพ่อกุญชีสิงดำ) . *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*, 5 (ฉบับพิเศษ), 269-277. <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/journal-peace/article/viewFile/85909/68325>
- พิมพ์นภัส จินดาวงศ์. (2554). การดำรงอยู่และบทบาทของความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ในปัจจุบัน. [วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. คลังปัญญาจุฬาฯ. <https://doi.org/10.58837/CHULA.THE.2011.2091>
- ศิริพร ณ ถลาง. (2555). อารักษ์บ้าน-อารักษ์เมืองการดำรงอยู่ของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์ในวิถีชีวิตไทย-ไทในปัจจุบัน. *วารสารไทยศึกษา*, 8(1), 41–68.

<https://so04.tci-thaijo.org/index.php/TSDJ/article/download/263314/178367/1009294>

ศุภกิจ นิมมานนรเทพ. (2560). วีรบุรุษของชาติ...น่าอนาถกลายเป็นยักษ์มาร. https://supakitsmemoes.blogspot.com/2017/10/blog-post_25.html

อนุกุล ศิริพันธุ์. (2537). การศึกษาเครื่องประกอบพิธีกรรมของผีเจ้านายในเขตอำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปางเชียงใหม่. ภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อัมพิกา ยะคำป้อ. (2554). ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์บ้านในชุมชนไถลื้อ บ้านไม้ลุงชน อ.แม่สาย จ.เชียงราย: การสืบทอดและพลวัตภายใต้บริบทใหม่. *วารสารไทยศึกษา*, 8(1), 1–18. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/TSDJ/article/download/263310/178363>